

Албанска побуна на Косову и Метохији 1944. и 1945. у светлу британске политике према Балкану

АПСТРАКТУМ: Чланак проучава спољнополитички контекст албанске побуне на Косову и Метохији која је избила у децембру 1944, и чије је језгро угушено крајем фебруара 1945. У првом делу откривају се политички и друштвени узроци побуне, њен ток и начин гушења од стране Народноослободилачке војске Југославије. У другом делу, анализира се утицај британских интереса у Албанији и Грчкој на политику Лондона према Косову и Метохији, као потенцијалном кризном жаришту југословенске државе.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Други светски рат, Југославија, Албанска побуна, Косово и Метохија, Велика Британија, Балкан, Албанија, Грчка

Побуна балиста на Косову и Метохији

На Косову је од априла 1941. до новембра 1944. функционисао државни апарат фашистичке Велике Албаније. Тај апарат је владао уз подршку, или макар непротивљење локалног албанског становништва. Миноран проценат Албанаца на Косову је у том периоду одлучио да се побуни против владајућег апарата и прикључи Народноослободилачком покрету. С обзиром на такво држање за време окупације и лојалност албанског становништва Великој Албанији, било је јасно да успостављање нове југословенске власти на том простору неће проћи без проблема и отпора.

Како би ублажио непријатељство и неповерење локалних Албанаца према новим властима и Народноослободилачкој војсци Југославије, Обласни комитет КПЈ за Косово предузео је низ мера које су требале да смање незадовољство Албанаца и подстакну их на прихватање новог државног поретка. Одмах по повлачењу Немаца и ослобођењу Косова између 17. и 23. новембра 1944. проглашена је амнестија свих припадника квислиншких режима и формација који нису починили злочине.¹ Ова мера је довела до инфилтрирања многих сарадника окупатора и албанских фашиста у институције и државни

---

1 Срђан Цветковић, „Прилог проучавању амнестија и аболуција политичких осуђеника у Југославији 1944–1980“, *Архив*, X, 1/2, 2009, 121.

апарат нове Југославије. У недостатку својих кадрова, Обласни комитет КПЈ на Косову често би само задржао бивше службенике Велике Албаније на челним позицијама у одређеним местима.

Квислинзи у институцијама су углавном користили свој положај за опструкцију нове власти и логистичку подршку балистичкој побуни, која је избила 2. децембра 1944, нападом балистичких снага на Урошевац.² Побуна је организована на принципу герилског ратовања, које је подразумевало скривање по шумама, ослонац на јатаке и подршку локалног становништва, нападе на курире и усамљене чете НОВЈ, уз повремене веће нападе на градове и покушаје њиховог заузимања.³

С обзиром на методе и подршку у масама побуна није могла бити угушена нагло и брзо, већ постепено – војним и политичким радом на терену. НОВЈ је „чишћењем терена“ и демонстрацијом силе у албанским насељима настојала да деморалише балисте и њихову даљу борбу против државе учини бесмисленом и контрапродуктивном.

Истовремено, политичким и пропагандним радом, партијски органи су покушавали да пацификују косовске Албанце, представљајући нову државу као наклоњену њиховим интересима, за разлику од „великосрпске политике“ Краљевине Југославије. Стога су важну улогу играле демонстрације против краља Петра II, одржане у градовима почетком јануара 1945, које су требале да зближе нову власт и албанске масе.⁴

Жилавост балистичких група и њихова тенденција опстајања упркос војној надмоћи и притиску НОВЈ заснивала се на јакој хајдучкој традицији Албанаца на Косову, код којих су одметништво и пљачка као начин живљења били релативно распрострањена појава. Почетком XX века код Албанаца на Косову долази до прожимања традиционалног разбојништва, чији су искључиви циљеви били пљачка и злочин, и хајдучије као националног и друштвеног бунта усмереног против постојећег система. Сељаци на Косову су неговали култ водећих качака из Балканских и Првог светског рата као „националних хероја“ и „бораца за слободу“, те су на сличан начин доживели и одметнике после Другог светског рата.

Упркос напорима да угуши побуну и пацификује албанске масе, НОВ КиМ је у јануару 1945. доживео двоструко понижење, изазвано несхватљивим одлукама Оперативног штаба у периоду опште мобилизације и слања трупа са Косова на Сремски фронт.

2 Војни архив, фонд НОВЈ, кутија 182, фасцикла 2, документ 49.

3 „Борбе у Србији 1944. године“, *Зборник докумената и података о Народноослободилачком рату југословенских народа*, том 1, књига 16, Београд 1957, 40.

4 ВА, фонд НОВЈ, кут. 185, фасц. 2, док. 12.

Прва спорна одлука била је дозвола балистичким вођама и одметницима да сами мобилишу људство, наводно за потребе НОВЈ, иако су по правилу мобилизацију могли да спроводе искључиво војно-територијални органи НОВЈ.⁵ Команда Оперативног штаба (ОШ) за КиМ желела је да се што пре и у што већој мери отараси реметилачког фактора и непријатељских снага на Косову. Међутим, није добила никакве гаранције да ће балистичке вође мобилисано људство повести ка северу, а не искористити за дизање побуне, што се на крају и десило.

Други ударац НОВЈ је доживела 24. јануара 1945. када се наоружана група Шабана Полује, која је тада бројала око 4.000 људи, прошетала кроз обруч јединица НОВЈ и упутила назад ка Дреници како би подигла устанак ширих размера, а јединице НОВЈ, због неспоразума или саботаже, нису нападе и уништиле непријатеља док је био лака мета и у неповољном положају.⁶

Упркос оптимистичним предвиђањима косовских комуниста од децембра 1944. и јануара 1945. да је „стање код шиптарских маса у побољшању“, да су постојеће снаге НОВ и ПО Космета довољне да разбију преостале балисте и да се ситуација у области полако смирује, крајем јануара 1945. дошло је до непријатног шока за југословенско војно руководство, које се налазило пред отварањем новог унутрашњег фронта у тренутку тешких борби против окупатора на северозападу земље. Стога се Врховни штаб НОВЈ, на челу са Јосипом Брозом Титом, определио за смену Оперативног штаба за КиМ и увођење Војне управе на Косову и Метохији, као војно-територијалног органа директно потчињеног Врховном штабу НОВЈ.⁷ Војна управа је имала двоструки задатак: да угуши војну побуну („сломи контрареволуцију“), и да посредством свог органа Војне области, обавља цивилне послове и доприне се нормализацији живота на Косову.⁸

Снаге НОВЈ су, после слања појачања и опкољавања балиста у региону Дренице, релативно брзо угушиле побуну, тако да је до 22. фебруара 1945. уништено последње веће упориште балиста, а вође побуне Шабан Полује и Мехмет Градица су ликвидирани.⁹ За гушење устанка Шабана Полује у Дре-

5 Милутин Милковић, *Прва косовско-метохијска пролетерска бригада*, Београд 1991, 283.

6 Бранислав Божовић, Милорад Вавић, *Сурова времена на Косову и Метохији*, Београд 1991, 498.

7 Наредбе Врховног штаба од 8. фебруара објављене су у: „Dokumenta Centralnog komiteta KP Jugoslavije i Vrhovnog štaba NOVJ 1. januara – 15. maja 1945“, *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, том II, knjiga 15, Београд 1982, 171.

8 С. Дрљевић, „Илузије о будућим односима“, *Дуга*, 9–22. август 1986, 68.

9 ВА, фонд НОВЈ, кут. 1412, фасц. 2, док. 4.

ници, у фебруару 1945. ангажовано је око 40.000 војника. Ако се има у виду да су тада трајале најжешће борбе против Немаца на Сремском фронту и у Босни и Хрватској, јасно је да је албанска побуна у Дреници озбиљно уздрмала нову југословенску власт и њене војне планове пред крај рата.

Спољнополитички аспект побуне – Британска политика према Албанији током рата

Важан сегмент свих дешавања у Југославији и на Балкану крајем 1944. и почетком 1945. чине односи и политика великих сила према том простору. Од свих сила, најјаснији су били циљеви нацистичке Немачке, која је подржавала великоалбанске квислиншке покрете у борби против НОВЈ и других народноослободилачких снага на простору Косова.

После повлачења са Косова крајем новембра 1944, Немци су на Косову оставили разгранату мрежу балистичких група, којима су претходно дали оружје, муницију, опрему и остали ратни материјал. У Дреници су током већег тока побуне боравили агенти Гестапоа, који су координисали и обучавали постојеће балистичке групе.¹⁰

Поред Немачке, која је имала очигледан интерес да се у позадини непријатељских трупа отвори нови фронт, друга велика сила која је имала своје рачунице у албанској побуни 1944. на 1945. била је Велика Британија. Британија је у Албанији, као и Југославији, од почетка рата спроводила политику помагања свих покрета који су спремни да активно ратују против Немаца, без обзира на идеолошку опредељеност, те је највећу помоћ током већег дела рата давала снагама Народноослободилачког фронта Албаније. Ипак, како се рат приближавао крају, а комунисти у Албанији били све јачи, Британија је постепено одустајала од те политике, покушавајући да нађе решење којим би спречила долазак комуниста на власт.

Прва и најпожељнија опција за Британце међу албанским партијама није био ни НОВ Албаније ни Бали комбетар, већ покрет *Легалитет* („Законитост“), чији је главни циљ био враћање краља Ахмеда Зогуа на власт, као јединог легалног владара у Албанији, по чему су прозвани „зогисти“. За разлику од балиста, зогисти нису били у колаборацији са фашистичким италијанским апаратом и нацистичком Немачком, по чему су за Британце представљали морално и идеолошки најпогодније решење за Албанију.¹¹ Враћањем Зогуа, Британци би спречили продирање комунизма у Албанију и истовремено избе-

10 ВА, фонд НОВЈ, кут. 182, фасц. 2, док. 48.

11 Owen Pearson, „Albania in occupation and war: from fascism to comunism 1940–1945“, *Zbornik Albania in the twentieth century*, knj. 2, London 2005, 346.

гли оптужбе да помажу профашистичке и квислиншке формације. Вођа зоги-ста у Албанији био је Абаз Купи, до августа 1943. члан Главног савета НОП Албаније.¹²

Ахмед Зогу је боравио у Енглеској током целог рата, а приликом су-срета са Черчилем у септембру 1943. британски премијер му је обећао да ће „после рата Албанија бити слободна и имати сва права, са ранијим суверени-тетом“. Черчил је тада подржао Зогуова настојања да се врати на власт, али је индиректно послао поруку да Велика Албанија неће опстати и да ће држава бити у предатним границама.¹³

НОП Албаније имао је изразито негативан став према покрету „Легалитет“ јер су схватили настојање Британије да преко ове партије спроведе оно што је урадила у Грчкој. У писму Миладина Поповића Титу из априла 1944. налази се низ тешких оптужби на рачун покрета „Легалитет“, који је схваћен као главна претња за комунистичко освајање власти у Албанији.¹⁴

Испоставило се да енглеска и америчка уздања у Купија и „Легалитет“ нису имала реалног основа. У извештају албанске секције СОЕ у Барију 7. јуна 1944. наводи се да су Купијеве снаге много слабије него што се у почетку мислило. Уместо 15.000–20.000, под Купијевом командом било је свега 5.000 војника, већином Италијана и то слабо наоружаних. Американци су закључили да су Купијеви покушаји током претходних месеци да створи војну и политичку силу пропали, те да је његов утицај остао локалан.¹⁵

Друга личност на коју су Енглези највише типовали током 1943. и 1944. године био је Гани-бег Криезију, земљопоседник из угледне беговске породице у Ђаковици. Криезију је током рата такође остао неукаљаног образа, будући да није сарађивао са Италијанима и Немцима, већ је и од једних и од других био прогоњен и послат у заробљеништво због организовања отпора фашистима у северној Албанији.¹⁶

Британија и САД су Гани-бег Криезијуа 1944. подстицали да обнови своје снаге у северној Албанији, како би спречио продор комуниста у тај део државе.¹⁷ Његов покрет, међутим, није успео да прошири своје деловање тако да је до краја 1944. био приморан да сарађује са комунистима на Косову. Почетком 1945. ухапсиле су га албанске власти, али су га потом предале Југосла-

12 АЈ, ЦКСКЈ 507/ IX, 1/III, 103, 4–6.

13 Проглас партије „Легалитет“ од 18. септембра 1943, АЈ, ЦКСКЈ 507/IX, 1/III – 79.

14 АЈ, КМЈ 836, I-3-b/2.

15 O. Pearson, „Albania in occupation and war: from fascism to communism 1940–1945“, 354.

16 АЈ, ЦКСКЈ 507/IX, 1/III–103.

17 O. Pearson, „Albania in occupation and war: from fascism to comunism 1940–1945“, 139.

вији, пошто је био југословенски држављанин. Британија је интервенисала упућујући оштар протест због његовог хапшења, описујући га као „часног борца против италијанског и немачког фашизма“. Криезију је на крају осуђен на 5 година тешког рада, што није задовољило ни Британце, ни Енвера Хоџу, који је захтевао строжу казну.¹⁸

Несугласице и сумњичавост између Британаца и албанских комуниста прерасли су средином 1944. у готово отворено непријатељство. Комунисти су захтевали да Британија призна Антифашистички комитет народног ослобођења Албаније као Привремену владу за време трајања рата и да откаже сваку сарадњу и помоћ Купију. Британцима ни једно ни друго није падало на памет, већ су покушавали да створе војну силу грађанских покрета која ће моћи да конкурише комунистима.

У августу 1944. трочлана делегација НОВ Албаније боравила је у Барију како би потписала споразум са савезничком војном мисијом о продужењу савезничке војне и материјалне помоћи НОВА. Договорено је да се постојећа помоћ, која је износила 140 тона допремљених ваздухопловним летелицама и 300 тона морским путем, значајно повећа до краја рата. Планирана је и изградња аеродрома на слободној територији, као и лечење рањених албанских бораца НОП у болницама у Барију.¹⁹

После завршетка преговора, у Бари је стигла порука капетана Лајона о томе да је Енвер Хоџа запретио хапшењем и суђењем британским официри-ма за везу Меклину, Смајлију и Симору, који су се налазили у војној мисији при штабу Абаза Купија, уколико ови сами не напусте Албанију у року од пет дана. Хоџа је, према Лајону, оптужио дотичне да су „агенти иностраних реакционара који организују борбу против партизана“.²⁰ Разлог за Хоџину озлојеђеност према Меклину лежао је у томе што је Меклин био главни заговорник слања веће материјалне, војне и финансијске помоћи националистичким покретима у „гегској Албанији“ како би се спречило „освајање власти од стране комуниста“.²¹

Британија је на ово одговорила претњом да ће обуставити сваку помоћ НОВ Албаније и „задржати“ албанске делегате у Барију док Хоџа не повуче своје оптужбе и претње.²² Иако је на крају био приморан да повуче своје претње, Хоџино иступање је имало одређеног ефекта јер је Британији стављено

18 АЈ, КМЈ 836, I-3-b/903.

19 АЈ, КМЈ 836, I-3-b/3, 20.

20 АЈ, КМЈ 836, I-3-b/3, 21.

21 О. Pearson, „Albania in occupation and war: from fascism to comunism 1940–1945“, 360.

22 АЈ, КМЈ 836, I-3-b/3, 22.

да знања да ће свака даља подршка Купију носити ризик озбиљне конфронтације са њим.²³

Шансе да се у Албанији формира комунистичко-грађанске влада и да се обједине различити покрети отпора потпуно су ишчезле до средине 1944, а Британија је одлучила да у новим околностима чвршће подржи некомунистичке покрете на северу Албаније. Британски официри су у извештајима о стању у Албанији често користили израз „Албанија Гега“ (*Gegs Albania*) подразумевајући све делове Велике Албаније северно од реке Шкумбин, у којима је током Другог светског рата фашистички италијански и немачки апарат углавном успешно функционисао, док је комунистички покрет био неразвијен. Стога је овај део Албаније, у чијем саставу се тада налазило и Косово, био главна узданица Британаца у настојању да створе националистичке формације које ће парирати комунистичким снагама и спречавати њихов продор из јужне Албаније.²⁴

После уласка снага НОВ Југославије на КиМ крајем новембра 1944. Британија је увидела могућност да проблем припадности Косова постане семе раздора између југословенског и албанског комунистичког покрета, односно доведе до стварања првих пукотина и конфликта унутар комунистичког блока. На конференцији АВНОА у Берату, одржаној 20–23. октобра 1944, мајор Смит из британске војне мисије при НОВ Албаније наздравио је „Великој Албанији“ у присуству највиших функционера албанског комунистичког покрета, што је забринуло Нијаза Диздаревића из војне мисије НОВЈ.²⁵ Потпуковник Алан Палмер, главнокомандујући британске војне мисије у Тирани, упитао је половином јануара 1945. Лирија Гегу, члана најужег албанског руководства, „да ли ће Југославији уступити Албанији Косово, и да ли ће га Албанија званично тражити“.²⁶

Грађански рат у Грчкој и британско-југословенски односи крајем 1944. и почетком 1945.

Важнија од Југославије и Албаније, за Британију је била судбина Грчке, чији је геостратешки положај и излазак на три мора сматран кључним за британску доминацију у источном Средоземљу. Ако је у Југославији долазак комуниста на власт био потпуно прихватљив, у Албанији непожељан, али подношљив, Британија је због Грчке била спремна да употреби све своје вој-

23 Peter Lucas, *The OSS in World War II Albania: covert operations and collaboration with communist partisans*, Jefferson (North Carolina) 2007, 115.

24 АЈ, ЦКСКЈ, IX Албанија, I/II, Д-12.

25 Ђорђе Борозан, *Велика Албанија: поријекло, идеје, пракса*, Београд 1995, 505.

26 Исто, 506.

не, обавештајне и политичке ресурсе како би спречила успостављање социјализма у тој земљи и њено прикључивање совјетском блоку.

Народноослободилачка војска Грчке ЕЛАС је током 1943. и 1944. располагала са око 50.000 војника наспрам 3.000 колико су бројале снаге грађанско-монархистичког покрета ЕДЕС (командант Наполеон Зервас), и контролисала већину територије Грчке. И поред тога, Британија је наметањем мировних споразума са избегличком владом у Каиру постепено одузимала легалитет ЕЛАС-у и његовом политичком крилу ЕАМ-у (Народноослободилачки фронт).²⁷

Руководство ЕАМ-а је попуштало под притисцима и захтевима Британаца због изостанка подршке Совјетског Савеза, тако да је средином 1944. ушло у Владу националног јединства и пристало да све војне снаге у Грчкој формално буду потчињене Влади у Атини, односно британском официру Роналду Скубију, као главном команданту.²⁸

У другој половини 1944. монархистичке снаге су, осим Владе у којој су водиле главну реч, имале и све јачу војску, будући да су се савезничке снаге искрцале у Атину октобра 1944, док је ЕАМ губио и легалистичко и војно упориште. Коначан разлаз десио се 2. децембра 1944, када министри ЕАМ-а напуштају Владу у Атини, због ултимативног захтева Британаца и Владе да се разоружају све партизанске „герилске формације“. Следећег дана у Атини се одржавају масовне мирне демонстрације ЕАМ-а против Владе, које британске трупе разбијају у крви, после чега почињу окршаји Британаца и ЕЛАС-а у Атини.²⁹

Главни подстрекач оштрих одговора грчких комуниста на британске захтеве био је Јосип Броз Тито, кључна узданица Британаца у Југославији у другој половини рата. Тито је имао велики утицај на Георгиса Сиантиса, лидера Народноослободилачког фронта Грчке, који га је редовно извештавао о политичкој ситуацији у Грчкој.³⁰ За одлуку да одбије ултиматум Британаца и Папандреуа о разоружавању партизанских јединица, ЕАМ је имао пуну подршку Тита и југословенске партије.

Управо 2. децембра 1944. када су почели отворени окршаји Британаца и комуниста у Атини, избија албанска побуна на Косову, коју је југословенски војни и политички врх, између осталог, схватио и као настојање Британаца

27 Ричард Клог, *Историја Грчке новог доба*, Београд 2000, 133–134.

28 Телеграми Георгиса Сиантоса, секретара ЕАМ, Јосипу Брозу од 23. априла до 19. августа 1944. АЈ, КМЈ 836, I-3-b/232.

29 Р. Клог, *Историја Грчке новог доба*, 138.

30 АЈ, КМЈ 836, I-3-b/232.

да осујете већу југословенску помоћ Грчкој, односно грчком комунистичком покрету.

Черчил је 11. јануара 1945. послао Титу писмо у коме му је набројао шта је све и колико тона помоћи Британија упутила Југославији током новембра 1944. и поручио да се „нада да ништа од тог материјала неће завршити у рукама ЕЛАС-а за борбу против Британаца“.³¹ Било је то упозорење на највишем нивоу Југославији да се не меша у „британска посла у Грчкој“.

Када је образлагао одлуку о увођењу Војне управе на Косову и Метохији, Тито је 7. фебруара 1945. рекао да „код једне групе балиста седе немачки обавештајци, а код друге групе британски“.³² Као један од циљева балистичке побуне навео је „спречавање југословенске помоћи Грчкој“, што сведочи колико је грчко питање у том тренутку било важно и за британску и за југословенску страну.

Закључак

Албанска побуна се мора посматрати у контексту спољнополитичких збивања пред крај Другог светског рата, односно повлачења нацистичке Немачке са Балкана крајем 1944. године, као и заинтересованости Велике Британије да заштити своје позиције у Албанији и Грчкој. Иако је Британија током рата активно помагала Народноослободилачку војску Југославије, и, самим тим, долазак комунистичке партије на власт у Југославији, крајем 1944. и почетком 1945. долази до првих размимоилажења и трзавица између Београда и Лондона. Узрок размимоилажења биле су амбиције Југославије да „извози револуцију“ у суседне балканске земље, што је Британија доживела као угрожавање сопствених позиција на Балкану и Медитерану.

Британија је пред крај Другог светског рата имала најмање три разлога за актуелизовање питања Косова. С једне стране Косово је, као и северна Албанија, било упориште свих националистичких и антикомунистичких снага међу Албанцима, те би његово укључивање у Албанију створило равнотежу снага између националистичког севера и комунистичког југа. Та равнотежа, иначе, не би била могућа с обзиром на демографску и економску надмоћ јужног – „комунистичког“ дела Албаније.

Такође, Британија је у проблему Косова видела шансу за стварање првих пукотина и конфликта унутар социјалистичког блока, па су британски емисари у Албанији код вођства албанских комуниста често отварали тему припадности Косова после рата, покушавајући тиме да унесу раздор изме-

31 Деспеша Черчила Титу од 11. јануара 1945. АЈ, КМЈ 836, I-3-b/897.

32 С. Дрљевић, „Илузије о будућим односима“, *Дуга*, 9–22. август 1986, 69.

ђу албанског и југословенског руководства. Коначно, британска прикривена подршка балистима на Косову представљала је одмазду и упозорење због југословенске ангажованости у Грчкој и помагања комуниста у Грчком грађанском рату, који се распламсавао у децембру 1944.

Ипак, важно је напоменути да британска ангажованост није могла да буде главни окидач побуне, нити њеног даљег тока, као што ни британска умешаност у побуну није могла да се мери са учешћем Немачке, директно заинтересоване да отвори унутрашњи фронт у Југославији и тако нанесе тежак ударац свом ратном непријатељу.

Војно упориште албанске побуне је разбијено крајем фебруара 1945, док су искре побуне и одметништва на Косову ишчезле до средине педесетих година XX века. Идеолошко упориште побуне и идеје о „етничкој Албанији“, међутим, опстале су и у новом систему, делимично потиснуте на дубоку маргину, а делимично инкорпориране у његова начела, првенствено кроз процес стварања Социјалистичке аутономне покрајине Косово са значајним елементима државности.

Коначно, деведесетих година на простору Дренице, Жеговца, Карадака и Шаље поново су почеле да делују наоружане герилске формације Албанаца, које су се у склопу „Ослободилачке војске Косова“ бориле за стварање Велике Албаније. Начин вођења тог рата био је сличан као и 1944/1945, али је страни фактор овога пута био много одлучнији у подршци Албанцима и допринео је да резултат овога пута буде другачији, односно да идеје Бали комбетара и Друге призренске лиге добију своју делимичну реализацију повлачењем југословенске војске 1999. као и проглашењем независности Косова 2008. године.

Извори и литература

Архивска грађа

Војни архив Збирка фондова:

Народноослободилачка војска Југославије

Архив Југославије Фонд:

Централни комитет Савеза комуниста Југославије

Фонд: Канцеларија маршала Југославије

Часописи *Дуга*, јул и август 1986, јул 1988.

Интервју – Интервју са професором Универзитета у Приштини Александром Ђикићем о друштвено-културним приликама код косовских Албанаца, направљен 5. септембра 2015. у Београду.

Објављене збирке докумената

„Борбе у Србији 1944. год.“, *Зборник докумената и података о Народноослободилачком рату југословенских народа*, том I, књига 16, Београд 1957., „Борбе на Косову 1941–1944“, *Зборник докумената и података о Народноослободилачком рату југословенских народа*, том I, књига 19, Београд 1969., „Dokumenta Centralnog komiteta KP Jugoslavije i Vrhovnog štaba NOVJ 1. januara – 15. maja 1945“, *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, том II, књига 15, Београд 1982, 166–176.

Литература

- Anić Nikola, Joksimović Sekula, Gutić Mirko, *Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije*, Београд 1982.
- Бартл Питер, *Албанци од средњег века до данас*, Београд 2001.
- Богдановић Димитрије, *Књига о Косову*, Београд 1985.
- Божовић Бранислав, Вавић Милорад, *Сурова времена на Косову и Метохији*, Београд 1991.
- Борозан Ђорђе, *Велика Албанија : поријекло – идеје – пракса*, Београд 1995.
- Ђаковић Спасоје, *Sukobi na Kosovu*, Београд 1984.
- Ђуричић Милутин, *Обичаји и веровања Албанаца*, Београд 1994.
- Животић Александар, *Југославија, Албанија и велике силе 1945–1961*, Београд 2011.
- Imami P., *Srbi i Albanci kroz vekove*, Београд 1999.
- Клог Ричард, *Историја Грчке новог доба*, Београд 2000.
- Lucas Peter, *The OSS in World War II Albania: covert operations and collaboration with communist partisans*, Jefferson (North Carolina) 2007.
- Кецојевић Драгиша, „Косово и Метохија: Терор над Србима“, *Срби на Косову и у Метохији*, Зборник, Београд 2006.
- Madić Milorad, Jončić Dušan, *25. Srpska brigada*, Београд 1989.
- Medenica G., *Kosovsko-metohijski proleterii: Prva kosovsko-metohijska narodnooslobodilačka udarna brigada*, Београд 1986.
- Милковић Милутин, *Прва косовскометохијска пролетерска бригада*, Београд 1991.
- Mišović Miloš, *Ko je tražio Republiku Kosovo 1945–1985*, Београд 1987.

Недељковић Саша, „Организовани криминалитет као вишезначна поткултура: хајдучија између грађанске и националне идеологије, и између народне и националне културе“, *Гласник Етнографског музеја*, 70/2006.

Николић Живојин Брка, 22. дивизија, Београд 1972.

Pearson Owen, „Albania in occupation and war: from fascism to communism 1940–1945“, *Zbornik, Albania in the twentieth century*, knj 2, London 2005.

Petranović Branko, *Balkanska federacija 1943–1948*, Beograd.

Petranović Branko, *Srbija u Drugom svetskom ratu*, Beograd 1992.

Срби и Албанци у XX веку, ур. А. Митровић, Београд 1991.

Циклус предавања 7–10. мај 1990. САНУ књига LXI одељење историјских наука, књига 20.

Fischer Bernd, *Albania at War 1939–1945*, West Lafayette (Indiana) 1999.

Hasani Sinan, *Kosovo: istine i zablude*, Zagreb 1986.

Целетовић Иванов Петар, *Балистички покрет 1939–1952*:

Масовност, сарадња са италијанским окупаторима и злочини над Србима, Београд 2000.

Štjefen Dečovi, *Kanon Leke Dukadjinija*, Zagreb 1986.